

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh1280>

Geliş Tarihi: 10.05.2018

Kabul Tarihi: 26.06.2018

KÖSEDAĞ SAVAŞI SONRASI ANADOLU'YA GELEN ÂLİMLERDEN SİVAS KADISI KUTBÜDDİN-İ ŞİRÂZÎ VE İLMÎ FAALİYETLERİ

Mahmut Recep KELEŞ*

Öz

Türkiye Selçukluları, özellikle 1220-1237 tarihlerinde Sultan I. Alâeddin Keykubad zamanında en parlak dönemini idrak etmiştir. Bu dönemde Türkiye, Moğollar'ın önünden kaçan ilim adamları ve ümera tarafından doldurulmuştur. Bu durum XIII. Yüzyılın ikinci yarısında Türkiye'de gerçekleşecek ilmî faaliyetleri de artırmıştır. İlhanlı Devleti'nin 1243 yılında Köseadağ Muharebesini kazanmasıyla Türkiye Selçuklu Devleti yıkılma sürecine girerek sultanlar tarafından yönetilen bir devlet olmaktan çıkmış ve İlhanlılar tarafından dolaylı olarak idare edilmeye başlanmıştır. Türkiye Selçuklu emirlerinden Muînüddin Süleyman Pervâne'nin 1277 yılına kadar İlhanlı Devleti'ne bağlı bir yönetim sürdürmesi, Türkiye'de geçici bir huzur ortamını sağlamıştır.

İlhanlı ülkesinden Anadolu'ya gelen, Kutbüddîn-i Şîrâzî, Sadreddin Konevî'nin ders halkasına katılarak onun eserleri ile tanışmış ve ondan hadis dersleri almıştır. Şîrâzî önce Kayseri Pervâne Medresesi sonra Sivas Gök Medresesi'nde öğrencilere dinî ve beşerî ilimler sahasında dersler vermiştir. Şîrâzî, astronomi teorilerini içeren önemli ve hacimli ilk eseri olan *Nihayetü'l-İdrâk fî Dirayeti'l-İdrâk*'i Gök Medrese'de telif etmiştir. Daha sonra yine astronomi sahasında *Tuhfetü's-Şâhiyye*, tıp alanında ise *Tuhfetü's-Sa'diyye*'yi telif ederek Anadolu'ya çok önemli eserler kazandırmıştır. Şîrâzî'nin Anadolu'da yapmış olduğu başka bir çalışma ise İlhanlı hükümdarı Argun Han'ın emriyle Anadolu sahillerini yıllarca gezerek Anadolu sahilleri ve Akdeniz haritasını çizmesidir. Mezkur harita günümüze kadar ulaşmasa da Kastamonu'da astronomi sahasında Farsça kaleme aldığı *İhtiyârât-ı Muzafferî* adlı kitabında bir bölümü yer almaktadır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Namık Kemal Üniversitesi Tarih Bölümü.

Anahtar sözcükler: *Türkiye Selçukluları, Muînüddin Pervâne, Sivas, Gök Medrese Sadreddin Konevi.*

The Judge Of Sivas Kutb Al Din Al-Shirazi Who Was Came To Anatolia After The Kösedag War And His Scientific Activities

Abstract

Especially during the period of 1220-1230, the reign of the Soltan Alâeddin Keykubad, was the heyday of the Anatolian Seljuqis. During this period, Turkey was filled by scholars and *umera* who escaped from the Mongols. This case increased the scholarship activities to be carried out in the second half of the 13th century. After Ilkhanids won the Kosedag Battle in 1243, Anatolian Seljuqis fall into a decline and became a state which was no longer ruled by the sultans. It started to be managed indirectly by Ilkhanids. One of the Seljuqian emir, Muînüddin Pervâne's administration until the year 1277, which was affiliated to the Ilkhanids, provided a temporary peaceful atmosphere in Turkey.

Kutbuddin Es-Sirazhi, who came to Anatolia from Ilkhanid lands, attended to the course of Sadruddin Konevi and met his works and got hadith lessons from him. Sirazhi first gave lectures on religious and human sciences to students in Kayseri in “Pervâne Medresesi” and “Sivas Gök Medresesi”. Sirazhi wrote his first important and voluminous work *Nihayeti'l-İdrâk fi Dirayeti'l-İdrâk* in the “Gök Medrese” which is containing astronomical theories. Later on he wrote *Tuhfetü's-Şahiyye* in the field of astronomy and *Tuhfetü's-Sa'diyye* in the field of medicine so he brought many important works to Anatolia. Sirazhi did another work in Anatolia. He traveled Anapotolian coasts for many years on the order of the Ilkhanid ruler Argun Khan, and drew a map of the Near East. Although the map does not reach the present day, *Ihtiyârât-ı Muzafferî*, which is an astronomical work and written in Persian language contains a part of it.

Key words: *Turkey Seljuks, Muinuddin Parwana, Sivas, Blue Madrasa, Sadreddin al-Konawi.*

Giriş

Selçuklu Türkleri'nin XI. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren Anadolu'ya yerleşmeleriyle burada yeni bir Türk yurdu oluşmuş ve Türkiye Selçuklu Devleti ve onlarla birlikte diğer çağdaş Türk beylikleri kurulmuştur. 1176 yılında Bizanslılar ile yapılan Miryokefalon Savaşı ile de bu durum kalıcı hale gelmiştir. 1176-1277 tarihleri arasında ise şehirleşmenin doğal neticesi olarak siyasi, iktisadi, dini ve fikri yükseliş devrini yaşayan Türkiye Selçukluları, özellikle 1220-1237 tarihlerinde Sultan I. Alâeddin Keykubad zamanında en

parlak dönemini idrak etmiştir. Bu dönemde Türkiye, Moğolların önünden kaçan ilim adamları ve ümera tarafından doldurulmuştur. Bu durum XIII. Yüzyılın ikinci yarısında Türkiye'de gerçekleşecek ilmî faaliyetleri de artırmıştır. İlhanlı Devleti'nin 1243 yılında Kösedağ Muharebesini kazanmasıyla Türkiye Selçuklu Devleti yıkılma sürecine girerek sultanlar tarafından yönetilen bir devlet olmaktan çıkmış ve İlhanlılar tarafından dolaylı veya doğrudan idare edilmeye başlanmıştır. Bunlardan Muînüddin Pervâne'nin 1262-1277 tarihleri arasında İlhanlı Devleti'ne bağlı bir yönetim sürdürmesi, Anadolu'da geçici bir huzur ortamını sağlamıştır. İlhanlı Devleti'nin Muînüddin Pervâne'yi öldürmesiyle Türkiye Selçuklu Devleti onlar tarafından gönderilen devlet adamları tarafından yönetilmeye başlanmış ve XIV. Yüzyılın başlarında da siyasi olarak tarihten silinmiştir.

Türkiye'de daha ziyade XIII. Yüzyılda başlayan ilmî faaliyetlerin bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren Konya'da Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin öğrencisi Sadreddin Konevî'nin nazarî irfan sahasındaki eserleri, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin bu alana kazandırdığı eserler ile Türkiye'de ve Türkiye dışında ciddi etkileri olmuştur. İlhanlılar'ın Anadolu'da etkin olduğu dönemde Meraga matematik-astronomi okulu mensuplarının buraya gelmesiyle de başta Sivas, Kayseri, Tokat, Aksaray olmak üzere Anadolu'nun pek çok şehrinde nazarî ilimler sahasında üst seviyede bir eğitim verilmeye başlanmıştır.

1. TÜRKİYE'DEKİ HAYATI (672-689 / 1272-1290)

Şîrâzî Bağdat Nizamiye Medresesi'nden sonra Türkiye'deki ilk durağı olan Konya'ya 672 (1274) yılında gelir.¹ Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti olan bu şehir her türlü ilmi çalışmaya müsaittir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Sadreddin Konevî gibi zamanın en değerli alimleri ve mutasavvıfları buradadır.²

Şîrâzî'nin Türkiye'ye gelme nedenine baktığımız zaman kendisinin de ifade ettiği gibi, buradaki hakîm ve tabiblerle görüşmeye geldiğini, özellikle İbn Sînâ'nın *el-Kânûn*'unda karşılaşmış olduğu müşkilleri aşmak istediğini belirtmiştir.³ Onun Anadolu'ya geldiği dönemde önemli bir ilim adamı olan Sadreddin Konevî, Eflakî'nin rivayetine göre o devirde şeyhülislam ve her anlamda mükemmel bir alimdir. Bilhassa hadis ilminde doğuda ve batıda

¹ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Cize 1999,c. III, s.188.

² Ahmed Eflakî, *Ariflerin Menkıbeleri*, İstanbul 2006, s. 347.

³ Şîrâzî, *Şerhu Külliyyati'l-Kanun*, Fatih 3574, vr. 2^a.

herkesin parmak ile işaret ettiği kişidir. Bu yüzden kendisine şeyhü'l-muhaddisîn lakabı verilmiştir. 643-644 (1246) yılında Konya'ya yerleşen Konevî, kendisine tahsis edilen hankahında muhtelif İslam ülkelerinden gelen seçkin ilim adamlarına ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin idaresinde söz sahibi olan ümeraya, Mecdüddin Mübarek b. Muhammed İbnü'l-Esîr'in (v.606/1210) *Câmiü'l-Usul min Ehâdîsi'r-Rasul*⁴ adlı hadis eserini okutmaktadır.⁵ Ayrıca hankahında sadece Cuma günü düzenlediği toplantılara ise toplumun her kesiminden isteyenler katılmaktaydı. Konevî bir mesele veya nükte ortaya atar, orada bulunanlar bunu çözmek için münakaşaya girişirlerdi. Bazen Mevlânâ da bu toplantılara katılır ve insanlar bu durumdan ibret alırlardı.⁶ Mevlânâ'nın meclislerine ise her tabakadan insan geliyordu ve zengin-fakir, genç-yaşlı, âlim-cahil ayrımı yoktu. Nitekim Konevî'nin *Câmiü'l-Usul* derslerine katılan seçkin tabaka Mevlânâ'nın meclisini beğenmez ve oraya gitmezlerdi. Bu yüzden Mevlevî kaynaklarında Konevî'nin meclisini küçümseyen ifadeler bulunmaktadır.

Eflakî'ye göre Konevî, başlangıçta Mevlânâ'yı inkâr etmiş, ama daha sonra hem ondan özür dilemiş, hem de vefat ettiğinde onun cenaze namazını kıldırmıştır. Konevî Mevlânâ'ya saygı göstermeyen ve hakkında konuşan müritlerini uyarılmış, devlet adamlarına karşı her zaman Mevlânâ'yı savunmuştur.

Şîrâzî kendisine uygun bulduğu ve seçkin kişilerin katıldığı Konevî'nin meclislerine gitmeyi tercih etmiştir. Çünkü iştirak etmiş olduğu bu meclis hem önemli ilim adamlarının hem de devlet adamlarının katıldığı bir mekândır. Şeyhü'l-muhaddisîn Sadreddin Konevî ömrünün sonlarına doğru hadis ilmini

⁴ Bu hadis eseri derleme niteliğindedir. *Kütüb-i Sitte* ve daha bir çok hadis külliyatındaki sahih hadisleri bir araya toplayan bir eserdir. Hadisler ilgili bablarda verilmeye özen gösterilmiş, tekrarlardan kaçınılmış, konular mümkün mertebe bütün detaylarıyla bir araya toplanmaya çalışılmıştır. Senedleri sahabî ravi dışında hafzeden müellif, ancak metinlerin başına almış olduğu eserlere delalet eden rumuzlar koymuştur. Müellifin bu gayreti sistemi kolaylaştırarak, herkesin kolayca istediği hadise ulaşmasını sağlamaktır. Bu eserde 9523 hadis bulunmaktadır. Bu eser üzerine ihtisar çalışması yapan Abdurrahman b. Ali (944/1537) *Teyşîru'l-Vusûl ilâ Cami'i'l-Vusûl* adını vermiştir. *Câmiü'l-Usul* Kemal Sandıkcı tarafından tercüme ve şerh edilmekte, *Teyşîru'l-Vusûl* ise İbrahim Canan tarafından tercüme ve şerh edilmiş olup, *Kütüb-i Sitte* ve *Hadis Ansiklopedisi* adıyla iki ayrı baskısı yapılmıştır. Bkz.; *Hadis Edebiyatı*, İ. Lütfi Çakan, İstanbul 1989, s. 145-148.

⁵ Eflakî, *a.g.e.*, s.132; Ahmed Şeref Ceren, *Büyük İslam Alimi ve Mutasavvıfı Şeyh Sadrüddin Muhammed el-Konevî*, Konya1995.

⁶ Eflakî, *a.g.e.*, s. 279.

bütün ilimlere tercih etmiştir. Hatta vasiyetinde bile “beni fıkıh kitaplarında zikredildiği gibi değil, hadis kitaplarında belirtildiği şekilde yıkamalarını istiyorum” diyecek kadar hadis-i şerife gönül vermiştir. Şîrâzî 673 (1274) senesinde hadis derslerine katılarak, Mecdüddin Mübârek İbnü'l-Esîr'in *Câmiü'l-Usul* adlı eserini Konevî'ye okumuştur. Şîrâzî aylar süren bu süreç içerisinde Konevî'nin hankahına gitmiş ve ondan hadis dışında akli ilimler alanında da ders görmüş, özellikle *el-Kânûn*'un müşküllerini çözmeye ondan yardım almıştır. Şîrâzî kısa bir süre sonra hocası Konevî'yi kaybetmiştir (673/1274). Kısa bir süre de olsa hocasından oldukça istifade eden Şîrâzî hayatının sonlarına doğru o da hocası gibi Şenb-i Gazan'da iken *Câmiü'l-Usul*'u öğrencilerine okutmuş ve dinlemiştir.

A. MUÎNÜDDİN SÜLEYMAN PERVÂNE'NİN HİMAYESİ

Şîrâzî'yi Anadolu'da gözeten devlet adamlarının başında şüphesiz Muînüddin Süleyman Pervâne (v. 676/1277) gelir. Dönemin kaynaklarının bir çoğunda Pervâne'nin Şîrâzî'ye yardımda bulunduğu ve onu himaye ettiğinden bahsedilir.⁷ Nitekim Pervâne Şîrâzî ile birlikte Sadreddin Konevî'nin *Camiu'l-Usul* derslerine katılmıştır. Şîrâzî'yi bu mecliste daha yakından tanımış, onun ilmî faziletini ve derecesini anlamış, gözetmiş ve ona değer vermiştir.⁸

Pervâne Kayseri'de yaptırdığı (672/1273) medresede müderris olması için Kutbüddîn-i Şîrâzî'ye öneride bulunmuş, o da kabul etmiştir. Kayseri şehri Konya ve Sivas gibi birincil derecede Selçuklu şehirlerindedir. Pervâne'nin Moğollar'a karşı birlikte savaşmak için 676 (1277) yılında Anadolu'ya davet ettiği Memlük sultanı Baybars'ın askerlerinin gözlerini kamaştıracak kadar güzeldir.⁹ Şîrâzî'nin burada müderris olmayı kabul etmesinin bir çok nedeni olmalıdır. Bunlardan belki de en önemlisi Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev tarafından 602 (1206) yılında yaptırılan Gevher Nesibe Tıp Medresesi ve darüşşifasıdır. Şîrâzî buradaki tabiblerle irtibata geçmiş, münazaralarda bulunmuş ve hatta tabiblik bile yapmıştır. Şîrâzî'nin burada bizzat çalışıp

⁷ Fûvatî, *el-Havâdisü'l-Câmia ve't-Tecaribü'n-Nafta fi'l-Mieti's-Sabia*, Beyrut 2003, s. 441; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, s. 187; Süyûtî, *Bugyetü'l-Vuât fi Tabakâti'l-Lugaviyyin ve'n-Nuhât*, Beyrut 1979, s. 390; İbn Tanrıverdi, *en-Nücumü'z-Zâhire fi Mülûki Mısr ve'l-Kahire*, Kahire 1929. s. 213; Selâmî, *Târîhu Ulemai Bağdad*, nşr. Abbas Azzavi, s. 182. s. 177.

⁸ Nejat Kaymaz, *Pervane*, s. 185.

⁹ Cahen, *a.g.e.*, s. 159.

hizmet verdiği ve burada gözün karanlık odasını keşfettiği iddia edilmektedir.¹⁰ Eğer burada hizmet ettiği iddiası doğruysa bu darüşşifada İbn Sina'nın *el-Kânûn*'una göre tababet yapılmaktadır. Nitekim Şîrâzî *el-Kânûn*'u en iyi bilen nadir kişilerden olup Anadolu'da bu eserin müşkillerini çözmek için araştırmalarına devam etmektedir.

Şîrâzî'nin Kayseri'ye ne zaman geldiği ve ne kadar kaldığı tam olarak bilinmese de 673-677 (1274-1277) yılları arasında burada bulunmuş olma ihtimali vardır. Nitekim burada gelişmiş bir eğitim ortamı bulunmaktaydı. O tarihlerde Kayseri'de Hoca Hasan (1193), Sirâceddin 633 (1238-39) Hacı Kılıç 647 (1247), Sahibiye 666 (1267), Avgunlu (13.yy) medreselerinin faal olduğu anlaşılmaktadır. Bu medreselerde Kayseri'deki ilim ve eğitim hayatının canlılığına ve zenginliğine işaret eder.¹¹

Şîrâzî'nin müderris olarak bulunduğu Pervâne Bey Medresesi'nde 675 (1277) yılına kadar kalmış olmalıdır. Nitekim Pervâne'nin bu yılda İlhanlılar tarafından ihanetle suçlanıp idam edilmesi üzerine onun yaptırdığı ve Şîrâzî'nin de müderris olduğu bu medrese yıkılmıştır.¹² Medrese o derece tahrip edilmiştir ki gelir getiren vakıfları olduğu halde tekrar eski şekli ile inşa edilememiştir.¹³

Kayseri şehrindeki siyasi istikrarsızlık şu şekilde gerçekleşmiştir. Memlük sultanı Baybars İlhanlıları mağlub ettikten sonra (675/1277) Kayseri şehrine gelmiş ve saltanat sarayı Keykubadiyye'de tahta oturmuştur. Pervâne'nin de Kayseri'ye gelip kendisine tabi olmasını istese de o İlhanlılardan korktuğundan buna yanaşmamış ve bunun üzerine Sultan Baybars şehri terk etmiştir. Kendisine ihanet edildiğini düşünen Abaka Han Kayseri'ye gelmiş, askerlerine şehirde yağma ve katl yapmalarını emretmiştir. Bu emir karşısında Kayseri'de bulunan alim, kadı ve büyükler hanın huzuruna çıkarak, onun hiddetini teskine çalışmışlar, bu gayret toplu katliamı önlemişse de yine de burada birçok insan öldürülmüştür. Bunlar arasında Kayseri kadısı Celâleddin Habib, Sivas kadısı İzzeddin Hasan b. Muhammed el-Urmevî, Fahreddin Güçbeği, Nureddin Haznegi, Zahireddin Hud gibi ümera ve ulemeden kişiler de vardı.¹⁴ Memluklü-İlhanlı çatışmasının arasında kalan Kayseri'deki bu kaos

¹⁰ Ahmet Hulusi Köker, *Selçuklu Gevher Nesibe Sultan Tıp Fakültesi: 1206*, Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi, Kayseri 1992. s. 54.

¹¹ Abdullah Kılıç, *Kayseri: Tarih, Sanat, Kültür*, Kayseri Kocasinan Belediyesi, 2006.

¹² Kılıç, *a.g.e.*, s. 76-77.

¹³ Kılıç, *a.g.e.*, s. 229.

¹⁴ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 551.

Kösedağ Savaşı Sonrası Anadolu'ya Gelen Âlimlerden Sivas Kadısı Kutbüddin-i
Şîrâzî ve İlmî Faaliyetleri

ortamından muhtemelen Şîrâzî de etkilenmiş olmalı ki daha sonra kadı olarak atanacağı Sivas şehrine gitmiştir.

Şîrâzî'nin hamisi olan Muînüddin Süleyman Pervâne'nin kendilerine ihanet ettiğini düşündükleri için 675 (1277)'te İlhanlı Devleti tarafından katledilmiştir. Bu durum Şîrâzî'nin himayesiz kalmasına neden olsa da daha sonra Bağdat'ta kendisine yakınlık gösteren Abaka Han'ın veziri Şemseddin Cüveynî'nin Türkiye'de görevlendirilmesiyle nihayet bulmuştur. Sivas, Abaka Han'ın aynı yılda gerçekleştirdiği Anadolu seferinden sonra İlhanlı genel valileri tarafından idare edildiği bir döneme girmiş ve İlhanlı veziri Şemseddin Cüveynî Türkiye'de Selçuklu maliyesini Moğol mali sistemine göre yeniden düzenlemekle görevlendirilmiştir.¹⁵

Sivas şehri ise Kayseri şehri gibi bir felakete uğramaktan son anda kurtulmuştur. Cüveynî bu şehrin yıkılıp yıkılmasını önlemek için şehri ve bir çok insanı fidye ödemek suretiyle satın almıştır. Memluk kaynaklarına göre Abaka Han'ın askerleri tarafından ülkenin her yerinde kıtal yapılmış, çok sayıda insan öldürülmüştür.¹⁶

B. SIVAS KADISI OLMASI VE İLMİ FAALİYETLERİ

Sivas kadısı İzzeddin Hasan b. Muhammed el-Urmevî 675 (1277) yılında Moğollar tarafından Baybars taraftarı¹⁷ olduğu iddiasıyla öldürüldükten sonra Sahib-i Divan Şemseddin Cüveynî Darü'l-Alâ Sivas kadılığına Şîrâzî'yi nasbetmiştir.

Bu sırada Şîrâzî'nin ilmi çalışmalarına devam edebilmesi için Sivas'a gitmek zorunda kaldığı anlaşılmaktadır. Bu tayin muhtemelen Rebiülahir 676 (7 Eylül 1277) tarihinden sonra olmalıdır. Bu tarihte Şemseddin Cüveynî

¹⁵ Mustafa Demir, *Türkiye Selçukluları ve Beylikler devrinde Sivas Şehri*, Sakarya 2005. s. 58.

¹⁶ İbn Şeddad, *el-A'lakü'l-hatire fi zikri ümerai's-Şam ve'l-cezire*, Dimaşk, 1991. s. 92; Yunini, *Zeylu Mir'ati'z-zaman*, Haydarabad, 1954, III, s. 185. Ancak Memluk kaynaklarının abartılı ifadeleri göz önüne alınmalıdır. Nitekim Moğollar vahşi ve İslam karşıtı, Memluk Devleti ise İslam'ın muhafızı gibi gösterilmektedir. Diğer taraftan Moğollar Anadolu'da ise çok önemli eserler inşa etmişler, ilim, kültür ve ticaret hayatını desteklemişler ve Anadolu'nun önemli bir kısmını kendi il'leri olarak görmüşlerdir.

¹⁷ Abaka Han Kayseri'ye geldiğinde Baybars'ı karşılayıp itaat eden kişileri tespit ettirdi. Bunun dışında diğer Anadolu şehirlerinde de mevcut olan önemli kişilerden aynı şekilde hareket etmiş olan kişileri tespit ettirip katlini emretti. Bkz.; İbn Şeddad, *a.g.e.*, s. 92; Nejat Kaymaz, *a.g.e.*, s. 177.

Anadolu'ya bozulan nizamı yeniden sağlamak üzere gönderilmiştir.¹⁸ Sivas kadısı İzzeddin el-Urmevî Baybars taraftarı olduğu iddiasıyla öldürüldüğünden boş kalan bu makama Şîrâzî nasb edilmiştir.¹⁹ Bunun yanı sıra Şemseddin Cüveynî şehrin yakılıp yıkılmasını önlemek için şehrin yarısını satın almıştır. Bu yüzden Sivas Konya'dan yönetilen bir şehir olmaktan çıkmış, İlhanlı Devleti'ne bağlı bir konuma gelmiştir. Yani bu durumda Şîrâzî'nin kadılık menşurunu Selçuklu sultanı değil, İlhanlı hükümdarı Abaka Han'ın adına Şemseddin Cüveynî vermiş olmalıdır.²⁰

Şîrâzî'nin Kayseri'deki eğitim faaliyetlerinden sonraki durağı 699 (1271) yılında Selçuklu veziri Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin inşa ettirdiği Sâhib Ata Gök Medresesidir. Sivas'ta aynı tarihlerde yaptırılan iki medrese daha vardır. Bunlar Sâhib Dîvân Şemseddin Cüveynî'nin bina ettirdiği Çifte Minareli Medrese ve Muzaffer b. Hibetullah el-Bürücerdî'nin tesis ettiği Bürûciye Medresesidir. Sivas'ta daha önce 615 (1218) yılında yaptırılan Şifahîye Darüşşifası da mevcuttur.²¹ Nitekim Şîrâzî'nin Gök Medresede hem müderris hem tabib olması dolayısıyla burada da görev yaptığı ve öğrenci yetiştirdiği düşünülebilir. Süheyl Ünver de Şîrâzî'nin burada görev yaptığını belirtmektedir.²² Şîrâzî'nin 675 (1277) yılından Mısır sultanı Kalavun'a elçi olarak gönderileceği 681(1282) yılına kadar Sivas Gök Medrese'de müderrislik yaptığı anlaşılmaktadır. Şîrâzî aynı zamanda Sivas kadısı olduğu için daha fazla

¹⁸ İlhan Erdem, *a.g.e.*, s. 254.

¹⁹ İbn Şeddad, *a.g.e.*, s. 92.

²⁰ Radavî, *el-Allame el-Hace Nasirüddin et-Tusi Hayâtühü ve Âsârühü*, trc. Ali Haşim el-Esedî, Meşhed 1994, s. 180.

²¹ Hikmet Denizli, *Sivas Tarihi ve Anıtları*, Sivas, s. 83-113. Sivas'ta bu önemli medreselerin dışında 679 (1280) yılında 9 medrese daha mevcuttur. Bkz. Sadi Bayram - Ahmet Karabacak, "Sahip Ata Fahrü'd-Din Ali'nin Konya İmaret ve Sivas Gök Medrese Vakfiyeleri" Vakıflar Dergisi XIII (Ankara 1981), s. 31.

1. Subaşı Medresesi
2. Kemaliye Medresesi
3. Bulgarlı Medresesi
4. Selçukiye Medresesi
5. Tusi Necmüddin Medresesi
6. Kadı Necmüddin Bedresesi
7. Baha Beğ Medresesi
8. Şemsüddin el-Cezerî Medresesi
9. Hamalı Emirüddin Medresesi

²² Süheyl Ünver, *Tıp Tarihi*, İstanbul 1943, s. 107.

imkanlara sahip olmuş olmalıdır.²³ Nitekim kadı müderrisler üzerinde bir yetkiye sahipti.

Şîrâzî Meraga Rasathanesi'nde almış olduğu astronomi, matematik, felsefe, fizik, mantık geometri eğitimini, Sivas Gök Medrese'de müderris olarak öğrencilerine aktarmış ve her biriyle ilgili eser telif etmiştir.²⁴ O özellikle tıp, astronomi, matematik, musiki, geometri, fizik, optik, mantık ve felsefe dallarında uzmandır ve bunların yanı sıra hadis, tefsir, usul-i fıkıh ve fıkıh, edebiyat ve coğrafya dallarında da derinliğe sahiptir. Kutbeddin Sivas Gök Medresesi'nde müderrislik yaparken Merağa'da elde etmiş olduğu astronomi ve matematik birikimini buraya aktarmaktadır. Meraga Rasathanesi'nin yegane temsilcisi olan Şîrâzî bu birikimini Mısır'a elçilik göreviyle gidip geldikten sonra eser telif ederek değerlendirmiştir. Kendisini tamamen tedrisat ve telifata veren Şîrâzî kadılık görevini ise naibler vasıtasıyla yürütmektedir.²⁵

Osman Turan kaynakların yetersiz olmasından dolayı Türkiye Selçuklu medreselerinin programları ve hususiyle müsbet ilimlerin mevcudiyeti hakkında bilginin yokluğundan yakındır.²⁶ Ancak özellikle Gök Medrese'nin günümüze ulaşan vakfiyesindeki bilgiler bu durumu açıklığa kavuşturmamıza yarayabilir. Burada fıkıh eğitimi verilmesinin şart koşulduğu açık bir şekilde görülmektedir. Gök Medrese öncelikle şer'î ilimlerin tahsili için kurulmuştur.²⁷ Vakfiyede müsbet ilimlerin okutulması ile ilgili bir kayıt bulunmadığından burada vâkıfın şartı üzere fıkıh ve onu tamamlayıcı ilimlerin okutulduğu, atanan müderrisin de bu şarta uymak zorunda olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Şafii olan Kutbüddîn-i Şîrâzî, Kazvin'de hocası Alâeddin et-Tâvûsî'den 2-3 sene Şafii fıkıhı, bunun yanı sıra Sadreddin Konevî'den hadis ve fıkıh eğitimi de almıştır.²⁸ Şîrâzî fıkıh ilminden başka naklî ilimlerden hadis ve tefsir de bilmektedir. Nitekim onun usul-i fikh üzerine bir eser telif etmiş olması, bu ilim dalında uzman olduğunu göstermektedir. Buradan hareketle onun vâkıfın fıkıh okutma şartını yerine getirerek medresede fıkıh dersi vermiş olduğu

²³ Mustafa Demir, Türkiye Selçukluları ve Beylikler Döneminde Sivas Şehri, Sakarya 2005, s. 198.

²⁴ Radavî, *a.g.e.*, s. 179.

²⁵ İbn Tağriberdî, *a.g.e.*, s. 213.

²⁶ Osman Turan "Selçuklu Devri Vakfiyeleri", *Belleten*, XII. 1948. s. 75, 55.

²⁷ Turan *a.g.e.*, s. 52

²⁸ J. Walbridge, *The Wisdom of the Mystic East Suhrawardi and Platonic Orientalism*, 2001 New York, s. 277.

anlaşılmaktadır. Bu yüzden Şîrâzî'nin Gök Medrese'de aklî ilimler sahasında ders vermiş olma ihtimali vakfiyede ileri sürülen şartlarla çelişmektedir. Bu nedenle Şîrâzî aklî ilimler sahasındaki derslerini Gök Medrese'de değil de medrese dışında, muhtemelen evinde vermiş olmalıdır.

Bu yaklaşımımızı destekleyen diğer önemli bir bilgi ise, Şîrâzî'nin burs verdiği ve devamlı olarak yanında bulunan kırk kişilik bir öğrenci grubunun mevcut olmasıdır.²⁹ Bu durum bizi Şîrâzî'nin Gök Medrese'de sadece fıkıh alanında eğitim verdiği ve eserlerini burada telif ettiği, aklî ilimleri ise burslu özel öğrencilerine hususi ders olarak verdiği sonucuna götürmektedir.

Şîrâzî Meraga ekolü astronomi teorilerini içeren bu önemli ve hacimli ilk eseri Sivas Gök Medrese'de müderrisliği sırasında kaleme almıştır. Eserin telif tarihi Şaban 680 (Kasım 1281)'dir.³⁰ O bu eseri "O ki muazzam efendimiz, azametli sahibimiz, zamanın en temiz şahsiyeti, ihsanın ve cömertlerin efendisi, yakındaki ve uzaktaki ülkelerin Sahib Dîvânı, alemlerin melikinin kölesi, Muhammed b. es-Sahib es-Sa'id Şemsü'd-dünya ve'd-din Bahâüddîn Muhammed Cüveynî" diye nitelendirdiği Şemseddin Cüveynî'ye ithaf etmiştir.³¹

Şîrâzî'nin Sivas Gök Medrese'de müderrislik yaparken, aynı zamanda Şifahîye Medresesi'nde *el-Kânûn* üzerine araştırmaları devam etmekte, dönemin hekimleriyle münazaralarda bulunmaktadır. Anadolu'da bulunan darüşşifaları gezmiş ve burada bulunan hekimlerle görüş alışverişinde bulunmuştur. Nitekim *Şerhü'l-Kânûn* mukaddimesinde Memlük sultanına elçi olarak gönderildiği 681 (1282) yılına kadar ve döndükten sonra da Anadolu'da bulunan tabiblerle münazaralarda bulunduğunu, yapmış olduğu bu işin faydasının ziyadesiyle olduğu ancak nihai sonuca ulaşamadığını ifade eder.³² Bu bilgiden hareketle onun Anadolu'da şu darüşşifalara gitmiş olduğu tahmin edilebilir.³³

²⁹ Walbridge, *a.g.e.*, s. 36.

³⁰ Walbridge, *a.g.e.*, s. 22.

³¹ Şîrâzî, *Nihayetü'l-İdrak fî Dirayeti'l-Eflak* S.K., Laleli 2145.

³² Şîrâzî, *Şerhu Külliyyati'l-Kanun*, SK, Fatih, nr. 3574, vr. 2^b.

³³ Ahmet Süheyl Ünver, *Sivas Tıp Sitesi: 614h./1217m.*, Sivas 1980, s. 47.

Kösedağ Savaşı Sonrası Anadolu'ya Gelen Âlimlerden Sivas Kadısı Kutbüddîn-i Şîrâzî ve İlmî Faaliyetleri

Tablo 1: Şîrâzî'nin Anadolu'da Gezdiği Muhtemel Darüşşifalar

Yapılış tarihi	Bulunduğu Şehir	Darüşşifanın adı
1206	Kayseri	Gevher Nesibe Darüşşifası
1217	Sivas	İzzettin Keykavus Darüşşifası
1228	Divriği	Turhan Melik Daruşşifası
1235	Çankırı	Darüşşifası
1250	Akşehir	Sahip Ata Darüşşifası
1272	Kastamonu	Darüşşifası
1275	Tokat	
XIII. yy.	Aksaray	
XIII. yy.	Harput	Nurettin Artuki Darüşşifası
XIII. yy.	Erzincan	Darüşşifası

C. İLHANLI DEVLETİ ELÇİSİ OLARAK MEMLUK SULTANI'NA GİDİŞİ (681/1282)

Teküder (Tegüder) (680-683/1282-1284) Ahmed ismini alarak müslüman olan ilk İlhanlı hükümdarıdır.³⁴ Ağabeyi Abaka Han döneminde gerginleşen Memlük Devleti'yle ilişkileri normal hale getirmek ve İslam dünyasında İlhanlı Devleti'nin sempati kazanması için Sahib Dîvân Şemseddin Cüveynî ve Şeyh Abdurrahman'ın³⁵ tavsiye ve görüşlerine uyararak dostluk antlaşması yapmak için Kahire'ye bir elçilik heyeti gönderilmiştir (19 Cemaziyelahir 681/ 25 Ağustos 1282). Bu iki devlet adamı Memlüklü sultanının Abbasi hilafetini yeniden tesis ederek İslam ülkeleri üzerinde nüfuz sahibi olmasına şahit olmuşlar, İlhanlı Devleti'nin İslam toplumları üzerindeki etkisini yitireceğinden çekinmişlerdir.³⁶ Nitekim Baybars'ın Anadolu'da coşkulu bir şekilde karşılanması ve Kayseri'de Selçuklu tahtına oturup halkın teveccühünü kazanması tesadüfi değildir.

Elçilik heyetinde önemli devlet ve ilim adamları mevcuttur. Bu heyetin seçilmesi Şeyh Abdurrahman ve Şemseddin Cüveynî'nin meşveretiyle olmuştur.³⁷ Bu kişiler Sivas kadısı Kutbüddîn-i Şîrâzî,³⁸ Muhyiddin Abdülbâki

³⁴ Hamid Algar, "Ahmed Teküder", *DİA*, I, s. 139.

³⁵ Ahmed Teküder döneminde İlhanlı Devleti şeyhülislamı ve hükümdar üzerinde etkili olan bir devlet adamı.

³⁶ İsmail Yiğit, "Memlüklüler", *DİA*, XXIX, s. 90.

³⁷ Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 97.

³⁸ İbnü'l-Fürât, *a.g.e.*, s. 278; İbnü'l-Füvâtî, *a.g.e.*, s. 294; ed-Devadarî, *a.g.e.*, s. 259; Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 97; Baybars, *a.g.e.*, s. 224; Aksarayî, *a.g.e.*, s. 215; İbn Kesir, *a.g.e.*, s. 585.

es-Sincârî,³⁹ Selçuklu sultanı Mesud'un atabegi Emir Bahaüddîn, Mardin veziri Şemseddin et-Tayfî ve 200 civarında atlıdan oluşmaktadır.⁴⁰ Elçilik heyetinin başında Şîrâzî bulunmaktadır. O Ahmed Teküder tarafından gönderilen mektubu en iyi şekilde Mısır sultanının huzurunda okumak ve sunmak için görevlendirilmiştir.⁴¹ Şîrâzî'ye elçilik vazifesinin verilmesi ve bu sulhun sağlanması için gayret gösteren kişinin Şeyh Abdurrahman gibi Memlük Devleti'nce tanınan bir kişiliğin olması, İlhanlı hükümdarının barış tesis etmeyi hakikaten istemesinden kaynaklanmış olmalıdır. Nitekim Memlük tarihçisi Baybars *Zübdetü't-Tevarih* adlı eserinde kadü'l-kudat Kutbüddin ile Atabek Bahâeddin'in İlhanlı Devleti'nin en güvenilir kişilerinden olduğunu ifade etmektedir.⁴²

İlhanlı hükümdarı Ahmed Teküder Kutbüddîn-i Şîrâzî başkanlığında gönderdiği mektupta ilk olarak İslam ile şereflendiğini, bundan sonraki hedefinin ilay-ı kelimetullah ve müslümanların işlerinin ıslah edilmesi olduğunu belirtmiştir.

Mektubun ilk kısmında Moğol kurultayında alınan kararın Memlük Devleti'ne savaş açma yönünde olduğunu, özellikle ağabeyinin bunu çok istemesine karşılık kendisinin İslam ile şereflendiği için müslüman kanı dökmek istemediğini ifade etmiştir. Bu kararı almasında İlhanlı Devleti'nin şeyhülislamı Abdurrahman'ın tavsiye ve öğütlerinin büyük payı olduğu belirtilmiştir. İki müslüman hükümdar arasında sulhün vaki olması için İlhanlı Devleti'nin en güvenilir adamlarından Kadü'l-kudât Kutbüddin ve Atabeg Bahâüddin'in bu göreve tayin edildiğinden bahsedilmiş, hükümdarın bu mektubu göndererek müslümanlar hakkındaki olumlu düşüncelerini açıklama fırsatı bulduğunu söylemiştir.

Barışın tesis edilmesi için İlhanlı hükümdarı ve devlet görevlileri samimi bir çaba gösterecekler de istenilen netice sağlanamamıştır. Bir sene sonra 682 (1283) yılında daha yüksek bir katılımı elçi heyetinin başında Şeyh Abdurrahman olmak üzere tekrar Mısır hükümdarına gidilmiştir. Ancak Ahmed

³⁹ Bu kişi ilim adamı ve kadıdır; Bkz.; Radavî, *a.g.e.*, s. 180.

⁴⁰ İbnü'l-Furât, *a.g.e.*, s. 249.

⁴¹ Baybars, *a.g.e.*, s. 225; Adel Allouche, *a.g.e.*, s. 437.

⁴² Rüknüddin Baybars el-Mansuri en-Nasiri ed-Devadar Baybars, *Zübdetü'l-Fikre fî Tarihi'l-Hicre*, tahkik D. S. Richards, Beyrut, Das Arabische Buch Berlin, 1998, s. 220.

Kösedağ Savaşı Sonrası Anadolu'ya Gelen Âlimlerden Sivas Kadısı Kutbüddin-i Şîrâzî ve İlmî Faaliyetleri

Teküder'in, yeğeni Argun Han tarafından tahttan indirilerek öldürülmesi ile bu faaliyetler akamete uğramıştır (683/1284).⁴³

Şîrâzî Anadolu'ya döndükten bir sene sonra 682 (1284) yılında İbn Sînâ'nın *el-Kânun* isimli eserine şerh yazmıştır. Şirazi bu şerhin yazılmasında Sivas ve Anadolu'nun diğer bölgelerinde bulunan alimlerin, filozofların ve bu konularda tecrübe sahiplerinin çok faydalarının olduğunu ve kendisine çokça yardım edildiğini büyük bir minnettarlıkla anlatmaktadır.⁴⁴

Şîrâzî'nin yazmış olduğu bu şerh o zamana kadar yazılan şerhlerin birçoğunu kapsadığı için yazılan şerhlerin en kapsamlısı olmuştur.⁴⁵ Şîrâzî'nin bu derece tıp ilmine ve İbn Sînâ'nın *el-Kânun*'una vâkıf olması, onun aynı zamanda Anadolu'da görev yaptığı şehirlerdeki medreselerde tıp eğitimi verdiği, ve tabib yetiştirdiği düşünülebilir.⁴⁶ Şirazi'den daha önce hiç kimsenin Anadolu'da bu hacimde bir tıp eseri yazmadığı bilinmektedir.⁴⁷ Bunun yanı sıra onun İbn Sina'nın *el-Kânun* adlı eserine göre tıp eğitimi vermesi, Anadolu tıp tarihi için önemlidir. Çünkü bu eserin planının bugünkü tıp eğitimi müfredatına uyduğu tesbit edilmiştir.⁴⁸ Şîrâzî'den sonra Anadolu'da yazılan *el-Kânun*

⁴³ İbnü'l-Fuvatî, *a.g.e.*, s. 298.

⁴⁴ Şîrâzî, *Şerhu Külliyyati'l-Kanun*, Fatih, 3574, vr. 4^b

⁴⁵ Şîrâzî, *a.g.e.*, vr. 4^b

⁴⁶ İhsan Fazlıoğlu, *a.g.e.*, s. 16. Şirazi *El-Kanûn*'un müşkillerini çözebilmek için görev yapmış olduğu Konya, Kayseri, Sivas, Kastamonu gibi şehirlerde bulunan darüşşifalara gitmiş olmalıdır. Tesbit edebildiğimiz kadarıyla Şirazi'nin gitmesi muhtemel darüşşifalar şunlardır: Sivas Keykavus, Divriği Turhan Melik, Akşehir Sahip Ata, Kastamonu Tokat Pervane, Kayseri Gevher Nesibe darüşşifaları...O *Şerhü'l-Kânûn* mukaddimesinde ifade ettiği üzere buradaki tabibler ile münazaralarda bulunmuştur. Şirazi burada kaldığı süre içinde tıp öğrencilerine ders vermiş olma ihtimali de vardır. Şirazi *el-Kanun* 'a şerhlerine ulaştıktan sonra Anadolu'da kaldığı süre içinde tıp sahasındaki çalışmalarına devam etmiştir. Nitekim o *Şerhü'l-Kânûn* 'a 682 yılında şerh yazdıktan sonra bu eserini ömrünün sonlarında tekrar istinsah ettiğini tesbit etmekteyiz. Şirazi'nin muhtemelen gitmiş olduğu darüşşifalarda çalışan hekimlerin bir kısmını Süheyl Ünver *Tıp Tarihi* adlı eserinde yer vermektedir. Bu kişiler: Şemsüddin b.Hibl Mavsîlî, Ebü'l-Fazl Tiflîsî, Fasıl el-Cerrah, Muvaffaküddin b. el-Batran, Muvaffaküddin Abdüllatif Bağdadî, Ebü'l-Ferec Nasranî, Efsalüddin Honcî, Ebü'l-Ferecî'l-Malatî, Ebu Salim b. Kureba, Ekmelüddin et-Tabîb, Tabib Gazanfer, Ali Sivasî, Sadrüddin Ebubekir b. Zeki Konevî, Bedaüddin Tebrizî, Fahrüddin Ahlatî, Hasnün Er-Revahî, Kemalüddin Karatay...; Bkz.; Süheyl Ünver, *a.g.e.*, s. 106-7.

⁴⁷ Bkz. Şeşen, *el-Mahtutat*, s. 69-71.

⁴⁸ Bkz. İbn-i Sînâ, *el-Kanun fi't-Tıb*, çev. Esin Kahya.

şerhlerinde onun şerhinin etkileri görülür.⁴⁹ Nitekim Anadolu'da'ki tıp medreselerinde Ebubekir er-Râzî (313/925), İbn Sînâ (428/1037) ve Abdülatif el-Bağdadî'nin (628/1231) tıp eserlerinden başka Kutbüddîn-i Şîrâzî'nin yazmış olduğu eserler de okutulmuştur.⁵⁰

Şîrâzî Anadolu'ya döndükten sonra kendisini himaye eden Sahib Dîvân Şemseddin Cüveynî, Ahmed Teküder Han'ın safında yer alması nedeniyle Argun Han tarafından görevden alınmış, daha sonra onun yolsuzluk yaptığı gibi nedenlerle mallarına el konulmuş ve 683 (1284) yılında idam edilmiştir.⁵¹ Şîrâzî'yi himaye eden diğer bir devlet adamı ise İlhanlı Devleti tarafından vergi tahsildarı olarak 679 (1280) yılında Anadolu'ya gönderilen Mücîrüddin Emir Şah'tır. Mücîrüddin, Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin vefatından sonra (688/1287) İlhanlılar tarafından Fahreddin Kazvinî ile birlikte Anadolu'ya vali olarak tayin edilmiş ve ülke yönetimi ikisi arasında taksim edilmiştir. Mücîrüddin, Şîrâzî'nin de kadı olarak görev yaptığı Sivas çevresini, Tokat, Kastamonu, Sinop ve Samsun sahillerinin idaresini eline almıştır. Kerîmüddin Aksarayî Mücîrüddin'in hüküm sürdüğü vilayetlerde adaletin hüküm sürdüğünü, huzur ve mamuriyetin devam ettiğini Fahreddin Kazvinî'ye ait bölgelerde ise baskı zulüm ve asayişsizliğin hüküm sürdüğünü belirtmektedir.⁵² Şîrâzî bu eserini ulemayı gözettiğini, fazilet bahçesini hiç boş bırakmadığını söyleyerek övdüğü Mücîrüddin Emîrşah'a ithaf etmiştir. Onun adından dolayı da eserine *Tuhfetü 'ş-Sahîyye* adını vermiştir.⁵³

Şîrâzî'nin Sivas kadısı olarak görev yaptığı bu dönemde yargı işlerinin yoğunluğuna rağmen iki sene arayla eser telif etmesi, her alanda öğrenci yetiştirmesi, en yakın arkadaşının ifadesiyle gece gündüz okuma, okutma ve araştırmaya ve elinden kalemi hiç düşürmemesine bağlıdır.⁵⁴

D. ŞİRÂZÎ'NİN ARGUN HAN TARAFINDAN GÖREVLENDİRİLMESİ

Şîrâzî Ahmed Teküder'in katlinden sonra Argun Han'ın emriyle Kastamonu merkez olmak üzere Anadolu sahillerinde bulunarak Akdeniz ve Karadeniz bölgesinin haritasını çizmiş ve senelerce süren tetkikattan sonra

⁴⁹ Şeşen, *a.g.e.*, s. 69-71.

⁵⁰ Hulusi Köker, *a.g.e.*, s. 57-59.

⁵¹ Spuler, *a.g.e.*, s. 94, 359.

⁵² Aksarayî, *a.g.e.*, s. 148.

⁵³ Şîrâzî, *Tuhfetü 'ş-Sahîyye fi'l-Hey'e*, SK, Ayasofya 258 6, 2^a-2^b.

⁵⁴ İbnü'l-Füvâtî, *a.g.e.*, s. 222.

Tebriz'e giderken Aladağ Yaylası'nda hükümdara haritayı sunmuştur.⁵⁵ Bu tetkikatı sırasında Anadolu'nun her yerini bizzat gidip görme imkanı bulmuş ve seyahat ettiği bölgelerde ilim adamlarıyla münazaralar yapmıştır. Argun Han'ın Şîrâzî'yi görevlendirmesinin muhtemel nedenleri şunlardır:

1. Anadolu sahilleri başta olmak üzere İlhanlıların tabiyetinde bulunan Selçuklu ülkesinin sosyal, ekonomik, dini, etnik noktalarda bilgi sahibi olmak,⁵⁶

2. Ticaret yolları hakkında tafsilatlı bilgiye sahip olmak için özellikle Anadolu sahilleri ve Rum ülkesini çeviren denizlerin haritalarını Mağrib Denizi (Akdeniz), Bahr-i Buntus (Karadeniz), Halic-i Kostantiniyye'yi (Marmara) çizmesini istemesi,⁵⁷

3. Argun Han, Batı'da bulunan devletlerle ittifak kurarak ve Memlük Devleti'ni ortadan kaldırmak istiyordu. Bu yüzden ilk elçilik heyetini 1285(683-684) yılında Papa IV. Nikolaus'a, ikinci sefaret heyetini Nasturi papazı Bar Sauma başkanlığında 686 (1287/1288) senesinde, üçüncü ve son kez olmak üzere de Cenevizli Buscerello de Gizalfi'yi Papa ile İngiliz ve Fransız krallarına göndermiştir.⁵⁸ Argun Han Buscearello'nun seyahat yolunu Şîrâzî'nin kendisine vermiş olduğu harita üzerinde incelemiş, ittifak kurmak istediği ülkelerin nerelerde bulunduğunu bu haritadan öğrenmiştir.⁵⁹

Kutbüddin-i Şîrâzî'ye İlhanlı Devleti tarafından bu stratejik görevin verilmesi, onun yıllardır Anadolu'da bulunmasından dolayı burayı çok iyi bilmesinden kaynaklanıyordu. Bunun yanısıra enlem boylam ölçülerine göre harita çizmek ancak astronomi ve matematik ilimlerine vakıf olan bir kişinin yapabileceği bir işti.

Argun Han Anadolu'ya gönderdiği Şîrâzî ile Cenevizli elçisi Buscerello de Gizalfi'nin her ikisi de bizzat bu kıyıları dolaşarak araştırmalarda bulunmuştur.⁶⁰ Şîrâzî çizmiş olduğu "Garb Denizi" haritasında "Cezire-i İngiliz, Bahr-i Manitis ve Varank" yani İngiltere, Baltık Denizi ve İskandinavya'dan bahsettiğine göre bu bilgileri Cenevizli elçiden almış olmalıdır.

⁵⁵ Zeki Velidi Togan, *a.g.e.*, s. 45-46.

⁵⁶ Togan, *a.g.e.*, s. 45-46.

⁵⁷ Togan, *a.g.e.*, s. 45-56

⁵⁸ Spuler, *a.g.e.*, s. 252.

⁵⁹ Togan, *a.g.e.*, s. 45-46.

⁶⁰ Togan, *a.g.e.*, s. 45-46.

E. KASTAMONU'DAKİ FAALİYETLERİ (685-689)

Çobanoğulları beylik merkezi Kastamonu yoğun ilmî ve edebî faaliyetlere sahne olmuştur. Bunda başta Hüsameddin Çoban olmak üzere emirlerin kültür ve imar faaliyetleriyle yakından ilgilenmelerinin rolu büyüktür. Bu emirlerin alim ve sanatkarlara gösterdikleri yakınlık Orta Asya, İran ve Irak taraflarından birçok ilim adamı, mütefekkir ve sanatkarların Kastamonu'ya gelmesine sebep olmuşlar ve Çobanoğulları beyleri için eserler kaleme almışlardır.⁶¹

Bu beylerden adına en çok eser yazılan Çobanoğulları beyi Muzafferüddin Yavlak Arslan'dır (678,679-689,691/1280-1291). O tahta geçtikten sonra İlhanlılara tâbi olmuş ve onların nazarında büyük bir itibara sahip olmuştur. Yavlak Arslan İlhanlı ve Selçuklu yöneticileriyle iyi ilişkiler kurduğundan ve hakimiyeti altındaki Kastamonu ve dolaylarında kargaşa olmadığından, onun toprakları emniyetli ve huzurlu bir bölgeye dönüşmüştür.⁶² Şîrâzî bir ilim ve kültür şehri olan Kastamonu'da alimleri ve sanatkarları himaye eden Yavlak Arslan'ın sarayında kalmıştır. Kendisini himaye eden ve kollayan bu emir için Şîrâzî *İhtiyârât-ı Muzafferî* adlı farsça astronomi ve coğrafya eserini ithaf etmiştir.⁶³ Şîrâzî bu eserin mukaddimesinde onun için şu övgülerde bulunmaktadır:

““Faziletlerin ve ikramların hazinesi, heybetli saltanatın dayanağı, selefin faziletinin değerini bilen ve bunu yaşatan, Arap ve Acem emirlerinin hükümdarı, İslam ümmetinin askerlerinin liderlerinin önderi, dinin ve dünyanın başarılı şahsiyeti, İslamın ve müslümanların kılıcı, dünyadaki tüm erdemli ve ulu kişilerin en hayırlısı, ahlak sahiplerinin en asili, uzaktakilerin en cömerti, cihanın övündüğü kişi, emirlerin en şerefli ve cömertli kişisi, şehid, önder, dinin ve milletin kılıcı (Hüsamü'l-mille ve'd-dîn), sultanların önderi, Yavlak Arslan b. Emîrû's-Sa'd”⁶⁴

Bu kayıt bize Muzafferüddin Yavlak Arslan'ın ilim adamlarına karşı çok cömert, onların değerini bilen ve ilim dostu bir bey olduğunu göstermektedir. Şîrâzî bu eseri ne zaman telif ettiğini tam olarak bilmiyoruz. Ancak o bu eserini Muzafferüddin'e ithaf etmesi ve Yakın doğu haritası ile ilgili araştırmalarının bir kısmının burada bulunması nedeniyle Kastamonu'da bulunduğu sırada telif

⁶¹ Yaşar Yücel, “Çobanoğulları”, *DİA*, VIII, s. 354.

⁶² Yaşar Yücel, *Çobanoğulları-Candaroğulları Beylikleri*, s. 45-48.

⁶³ Togan, *a.g.e.*, s. 45-46.

⁶⁴ Şîrâzî, *İhtiyârât-ü Muzafferî*, SK, Ayasofya, nr. 2575, vr. 2^b.

etmiş olmalıdır. Ancak eserinin ithaf kaydında rastladığımız “şehid” ifadesi Şîrâzî'nin bu eseri daha sonra istinsah ettiğini veya müstensihin bu ifadeyi eklediğini bize göstermektedir.

Şîrâzî Argun Han'a Anadolu eyaletlerinin durumunu ayrıntılarıyla açıklayarak sözü edilen haritayı sunmuştur. Şîrâzî , eyaletleri harita üzerinde anlatırken Amuriye (Mardin) şehrinin konumuna ilgi duyan Argun Han ondan bu şehri özellikle tavsif etmesini istemiştir. Şîrâzî de hükümdara dua ve övgü dolu edebi sözler söyledikten sonra şehri güzelce tarif etmiştir. Argun Han Şîrâzî'ye “Ben ava gidiyorum, dönüşte benim yanıma gel, bu konuları ayrıntılı konuşalım. Çünkü sen gerçekten çok etkileyici ve güzel konuşuyorsun” diyerek takdirlerini dile getirmiştir.⁶⁵ *Camiü't-Tevarih*'in yazarı Reşîdüddin de Şîrâzî'nin harita çizme görevini başarıyla tamamlamasından dolayı çok memnuniyet duyduğunu belirtmiştir. Reşîdüddin Argun Han'ın avdan döndükten sonra Şîrâzî ile bu konuları konuştuğuna eserinde yer vermemiş olsa da Şîrâzî mezkûr haritasını ayrıntılarıyla Argun Han'a anlatmış olmalıdır. Bu görevden sonra Şîrâzî'nin İlhanlı Devleti'ndeki nüfuzu en üst seviyeye çıkmıştır.

Moğollar Anadolu'yu malî ve idarî yönden ikiye ayırmış, Fahreddin Kazvinî ve Mücîrüddin Emîrşah'ı taksim edilen eyaletlere yönetici olarak atamışlardır. Ancak Fahreddin Kazvinî'nin idaresine karşı feryatların yükselmesi üzerine Argun Han'dan gelen elçiler onu Tebriz'e götürmüştür. Argun zamanında İlhanlı vezirliğine getirilen Yahudi tabip Sa'düddeve mutlak bir iktidara sahipti ve hanı da Kazvinî'nin aleyhine inandırmış bulunuyordu. Kutbüddîn-i Şîrâzî de Anadolu'da görev yapan bu vezirin yönetiminin kötü olduğunu belirtir. Argun Han Şîrâzî'nin görüşlerine çok önem verdiğinden Fahreddin Kazvinî'nin 690(1291) yılında Tebriz'de idam edilmesine onay vermiştir.⁶⁶ Mücîrüddin Emîrşah da vezir ile birlikte Tebriz'e çağırılmıştı. Reşîdüddin'in rivayetine göre Argun Han'ın veziri Sa'düddeve bu iki şahsı ortadan kaldırmak istemiştir. Kutbüddîn-i Şîrâzî o sırada hanın yanında bulunduğu ve çok yüksek bir itibara sahip olduğu için Sa'düddeve'yi Emirşah'a yönelik bu tavrından dolayı kınamış, onun Anadolu'da Fahreddin Kazvinî gibi halka eziyet etmediğini, halktan onun için bir şikayet olmadığını, kendisinin kadılık yaptığı dönemde Emîrşah'ın kendisini himaye ettiğini, ilme

⁶⁵ Reşîdüddin, *Camiü't-Tevarîh*, s.156-157.

⁶⁶ Osman Turan, *a.g.e.*, s. 593-594.

ve ulemaya bu kadar değer veren kişinin yok edilmesinin doğru olmadığını belirterek Sa'duddevle'nin bu davranışını önlemiş ve Emîrşah'ın hayatını kurtarmıştır.⁶⁷

Bu durum Şîrâzî'nin İlhanlı Devleti'ndeki nüfuzunun ne derecede olduğunu bize gösterir. Nitekim İlhanlı Devleti veziri Sa'duddevle'yi, yaptığı bu davranışından dolayı kınayabilmiş ve böylece önemli bir devlet adamının hayatını kurtarmıştır. Bunun yanı sıra Fahreddin Kazvî'nin Anadolu'daki zalimce davranışını hana bildirerek onun idam edilmesinde de etkili olmuştur.

Şîrâzî, Siyasi ayrılıklara ve çıkar çatışmalarına hiçbir zaman katılmamış, siyasi bir menfaat elde etme peşinde koşmamıştır. Eğer böyle bir şey istemiş olsaydı muhakkak İlhanlı Devleti'nde önemli bir makama gelmesi mümkündü. Aslında Şîrâzî'yi sanki siyasi bir çekişmenin içinde gösteren bu durum, onu Sivas'ta kadı ve müderris iken himaye eden ve maddi manevi bütün ihtiyaçlarını karşılayan Anadolu genel valisi Mücîrüddin Emîrşah'ın haksız yere idam edilmesini önlemekten ibarettir. Şîrâzî daha önce de belirttiğimiz gibi Gök Medrese'de telif etmiş olduğu astronomi ve matematik eseri olan *Tuhfetü's-Şâhiyye*'yi Emîrşah'a ithaf etmiştir. Şîrâzî daha sonra kendisini Tebriz'de himaye eden İlhanlı Devleti veziri Sa'duddevle'ye de eser ithaf etmiştir. Bu eser ise İbn Sina'nın *el-Kânûn*'un şerhi olan *Tuhfetü's-Sa'diyye*'dir.

SONUÇ

Meraga Rasathanesi'nin en önemli ilim adamlarından olan Kutbüddîn-i Şîrâzî, eserleriyle ve etkileriyle, Türkiye Selçukluları başta olmak üzere İlhanlı ve Osmanlı medreselerinde aklî ilimler sahasında ilk sıralarda yer almıştır.

Araştırmamızda Kutbüddîn-i Şîrâzî'nin özellikle Anadolu'daki faaliyetlerini ve bunların neticelerini incelemeye ve bazı sonuçlara varmaya çalıştık. O ilk olarak tıp tahsilinden sonra bu sahada ilerlemek için İbn Sinâ'nın *el-Kânûn*'unu öğrenmek istemiş, fakat yaşadığı bölgede bu eseri tam olarak öğretecek kimse olmadığı için seyahat etmek zorunda kalmıştır. Şîrâzî aklî ve naklî ilimlerde kendisini bu ilmî seyahatler neticesinde geliştirmiş, nihayet Türkiye'ye gelmiştir. Burada Sadreddin Konevî'nin ders halkasına katılarak onun eserlerini incelemiş ve ondan hadis icazeti almıştır. Şîrâzî'nin Konevî ile beraber olması onun Meraga'da etkilendiği Meşşâlik ile benimsemiş olduğu

⁶⁷ Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 157.

İşrakîliği, İşrakî-Meşşâî-İrfânî düşünce doğrultusunda mezc etmesine ve yeni bir düşünce biçimi ortaya koymasına neden olmuştur.

Şîrâzî önce Kayseri Pervâne Medresesi sonra Sivas Gök Medresesi'nde naklî ilimler sahasında, medrese dışında ise kendisinin maddî destekte bulunduğu öğrencilerine aklî ilimler sahasında dersler vermiştir. Şîrâzî, Meraga ekolü astronomi teorilerini içeren önemli ve hacimli ilk eseri olan *Nihayetü'l-İdrâk fî Dirayeti'l-İdrâk*'i burada telif etmiştir. Daha sonra yine astronomi sahasında *Tuhfetü'ş-Şâhiyye*, tıp alanında ise *Tuhfetü's-Sa'diyye*'yi telif ederek çok önemli eserler kazandırmıştır. Kutbüddîn-i Şîrâzî'nin astronomi sahasındaki eserleri daha sonra Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuştur.

Şîrâzî'nin Türkiye'de yapmış olduğu önemli bir çalışma ise İlhanlı hükümdarı Argun Han'ın emriyle Anadolu sahillerini yıllarca gezerek Anadolu ve Akdeniz haritasını çizmesidir. Ancak bu harita günümüze kadar ulaşmamıştır. Buna karşın haritanın bir bölümü astronomi sahasında daha önceki eserlerini yeniden üreterek Farsça kaleme aldığı *İhtiyârât-ı Muzafferî* adlı kitabında yer almaktadır.

Şîrâzî bunun yanı sıra Şihâbüddin es-Sühreverdî'nin *Hikmetü'l-İşrâk*'ına yazdığı şerhle İşrakî felsefeyi o dönemin diline aktararak İran ve Anadolu'da yaygınlaşmasına neden oldu. Optik teorilerinin öğrencisi Kemâleddin el-Fârisî kanalıyla İbnü'l-Heysen'in bıraktığı yerden yeniden ele alınmasını temin etti. İbn Sinâ'nın *el-Kânun fî't-Tıbb* adlı eserine yirmi yıldan fazla bir süre emek vererek şerh yazması, Anadolu'da yaygın olan bu eserin daha çok tanınmasına neden oldu.

KAYNAKÇA

Aksarayı, Kerimüddin Mahmud b. Muhammed, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2000.

Eflaki, Ahmed, *Ariflerin Menkıbeleri*, trc. Tahsin Yazıcı, İstanbul 2006.

İbn Kesir, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, tahkik, Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Cize 1999.

İbn Sînâ, Ebu Ali Hüseyin b. Abdillâh b. Ali Belhî, *el-Kânun fî't-Tıbb*, trc. Esin Kahya, Ankara 2000.

İbn Tagriberdi, Ebü'l-Mehasin Cemaleddin Yusuf b. Tagriberdi, *en-Nücumü'z-Zâhire fî Mülûki Mısır ve'l-Kahire*, Kahire 1929.

İbnü'l-Fuvâtî, Ebü'l-Fazl Kemâlüddin Abdürrezzâk b. Ahmed b. Muhammed Şeybanî, *el-Havâdisü'l-Câmia ve't-Tecaribü'n-Nafia fî'l-Mieti's-Sabia*, thk. Mehdi en-Necm, Beyrut 2003.

el-Kureşi, Ebû Muhammed Muhyiddin Abdülkadir b. Muhammed, *el-Cevâhirü'l-Mudıyye fî Tabakati'l-Hanefiyye*, nşr. Abdülfettah Muhammed Hulv, Kahire 1978.

Reşidüddîn, Ebü'l-Fazl b. Ebi'l-Hayr Reşidüddin Fazlullah-i Hemedani, *Mükatabât-ı Reşîdî*, nşr. Muhammed Şefî', Pencap 1935.

-----, *Câmîü't-Tevârih: Tarih-i Gazan Han*, trc. Fuad Abdülmü'ti es-Sayyad, Kahire 2000.

Subkî, Ebû Nasr Taceddin İbnü's-Sübki Abdülvehhab b. Ali b. Abdilkafî, *Tabakatü's-Şafiiyyeti'l-Kübrâ*, thk. Mahmûd Muhammed Tanahî, Abdülfettah Muhammed el-Hulv, Kahire 1964.

Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Bugyetü'l-Vuât fî Tabakâti'l-Lugaviyyîn ve'n-Nuhât*, Beyrut 1979.

Şîrâzî, Kutbuddin, *Nihayetü'l-İdrak fî Dirayeti'l-Eflak*, SK, Laleli, nr. 2145.

Şîrâzî, Kutbuddin, *Şerhu Külliyyati'l-Kânûn*, SK, Fatih, nr. 3574.

el-Yâfî, Afîfüddin Abdullah b. Es'ad b. Ali el-Yemanî, *Mir'atü'l-Cenân ve İbretü'l-Yakzân fî Ma'rifeti Havadisi'z-Zamân*, thk. Abdullah Muhammed Cüburî, Beyrut 1984.

Arberry, Jarthur John - Müctebâ Minovi, *The Chester Beatty Library a Catalogue of the Persian Manuscripts and Miniatures*, Dublin 1960.

Bilgin, Orhan, "Cüveynî Ata Melik", *DİA*, VIII, s. 140-41.

Ceran, Ahmet Şeref, *Büyük İslam Alimi ve Mutasavvıfı Şeyh Sadreddin Muhammed el-Konevi*, Konya 1995.

Demir, Mustafa, *Türkiye Selçukluları ve Beylikler Döneminde Sivas Şehri*, Sakarya 2005.

Erdem, İlhan, "Türkiye Selçuklu İlhanlı İlişkilerinde Sivas", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*, 29 Eylül - 01 Ekim 2005, Sivas 2006, s.78.

Fazlıoğlu, İhsan, "Selçuklular Döneminde Anadolu'da Felsefe ve Bilim - Bir Giriş-" *Cogito*, XXIX (İstanbul 2001), s. 152-168

Okuyucu, Cihan, *Mevlânâ*, İstanbul 2007.

Togan, Zeki Velidi "İlhanlılarla Bizans Arasındaki Kültür Münasebetlerine Ait Bir Vesika", *Türk Yurdu* XXI/2 s. 45-48.

Kösedâğ Savaşı Sonrası Anadolu'ya Gelen Âlimlerden Sivas Kadısı Kutbüddin-i
Şirâzî ve İlmî Faaliyetleri

Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, İstanbul
1969.

*Selçuklular Zamanında Türkiye: Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman
Gazi'ye (1071-1318)*, İstanbul 1993.

Ünver, Süheyl, *Tıp Tarihi*, İstanbul 1943

Walbridge, John, *The Wisdom of the Mystic East Suhrawardi and
Platonic Orientalism*, 2001 New York.